

XIX. Yüzyılda Kurumlaşma ve Hastahaneler II

Gönül Güreşsever Cantay*

Özet

Osmanlı Türk Devleti'nin batılılaşma adı altında başlattığı kurumlaşma hareketinin 19.yüzyılın ilk yıllarından başlamasına rağmen ihtiyaca bağlı olarak başlama ve devamlılığı koordineli bir bütünlük göstermez.¹

Sağlıkla ilgili sultanî külliyelerden Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hastahanesi, hastahane merkezli külliye kuruluşu olarak, 19. yüzyılın ortalarına doğru yapılaşmasıyla bu konuda ilk örnek olmuştur. Yüzyılın sonlarında Sultan II.Abdülhamit'in ölen kız çocukları adına özelliikli bir çocuk hastahane külliyesi inşa ettirmiş olması bu çalışmanın içeriğini oluşturacaktır. "Hamidiye Etfal Hastahanesi" adıyla tanımlanan çocuk sağlığına ait bu hastahane külliyesi yapıları, 19. yüzyıl süresinde tecelli eden yasalar çerçevesinde kurumlaşan uygulamalar kadar, değişen mülkiyet ve maliye teşkilâtı dikkate alınarak ve gene arazi seçimi, yapı tekniği, yapılaşmanın tıbbî sağlıtımında bilim ve ihtislaşmanın getirdiği doğrultuda, işlevli yapı birimleri olarak inşa edilmesi, ilerleyen kimya ve laboratuvar bilimlerinin gerektirdiği ihtiyaç olan yapı birimleri ya da bir yapı bütünlüğü içinde mekân tahsisi, âlet-edevat temini ve dönemindeki mükemmelliyeti dikkate alınarak yapılan değerlendirme çalışmanın özünü oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Devlet-i Ali Osman, Kurumlaşma, Darüşşifa, Hastahane

Institutionalization in the XIXth Century and the Hospitals II

Abstract

The institutionalization movement that Ottoman Empire had begun in the name of westernization, could not constitute a coordinated integrity regarding to the needs for the beginning and continuity, although might it had begun in the beginning of 19th century¹.

One of the royal sanitarian complexes, Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakıf Gureba Hospital has been the first sample for the hospital centered complexes In the middle

* Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul/Türkiye, g.cantay@hotmail.com

1 Gönül Güreşsever Cantay; "XIX.Yüzyılda Kurumlaşma ve Hastahaneler I.", *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S.1,bahar 2013, s.108-126.

of 19th century. The construction of the specific children hospital complex by Sultan Abdülhamid II for his dead daughters has comprised the content of this study. The ingredients of this study can be alined as the evaluation of the hospital complex structures involved with the child health called as Hamidiye Etfal Hospital, associated applications during the 19th century those appeared within the limits of the law, the choice of land and construction technologies under the consideration of changing ownership and finance organisations, the structuring functionalized building units regarding to the scientific and specialistic requirements, the required building type needs of improving chemistry and laboratory sciences or the space appropriations within the structural integrity, the procurement of the whole outfit and its periodical perfection.

Keywords: The Ottoman State, Institutionalization, Hospital

18.yüzyılın ikinci yarısında başlayıp, 19. yüzyılın ortalarına doğru şekillenmeğe başlayan kurumlaşmanın, Osmanlı Türk Devleti bütünlüğündeki en büyük zorluğu 1839 Tanzimat Fermanı'nın kabulüyle başlamış, müsrif kadroların ve hükümdarların yönetimde bulunmaları bu zorlukları daha da arttırmıştır.

Geleneksel uygulamaların kurumsal uygulamalar olarak gerçekleşmesinin zorluğu kadar, sarayın etrafını saran menfaat düşkünleri de ortaya çıkınca durum daha da olumsuz bir hal almıştır. Osmanlı Türk altın, gümüş parasının değer kaybı kadar suistimaller ve borçlu, hasta ve müsrif hükümdarlar ile saray düğünleri masrafları, kurumlaşmayı gerektiren yapılaşmayı olumsuz olarak etkilemekle kalmamış, geciktirmiştir.

Bu koşullara katılan Balkan harbleri, Kırım harbi (1854-5), Osmanlı - Rus Savaşı (1877-8), Türk-Yunan Harbi (1897), büyük afetler özellikle 1894 zelzelesi, yangınlar gibi olayları yaşayan Osmanlı-Türk halkının yaşam koşulları çok olumsuz etkilenmiş, batılı devletler başta Fransa, İngiltere, Almanya, Rusya olmak üzere sürekli tavizler istiyerek, ülke yöneticileri ile insanını tâciz etmişlerdir.

Bütün yaşanan bu olumsuzluklar kadar savaş gibi insan sağlığını doğrudan ilgilendiren olumsuzluklar için Asker Hastahaneleri, Hilâl-i Ahmer hastahaneleri tesis edilmesi, gene savaşların yarattığı göç olgusunun insanlar üzerindeki olumsuz etkileri için inşa edilen Gureba Hastahaneleri, Belediye Hastahaneleri, Darülâceze, Darüşşafaka gibi kuruluşların doğuşu 19. yüzyıl içinde gerçekleştirilen yapısal kurumlar olarak günümüze ulaşmışlardır. Bu kurumsal yapıların isimlendirilmelerine dikkat edilecek olursa, insanların sağlık kadar fiziksel ve sosyal durumlarının dikkate alınarak tesis edildikleri kolaylıkla anlaşılır. (Gureba hastahaneleri - garipler, kimsesizler; Darülaceze - fiziksel âcizler; Asker hastahaneleri - ordu mansupları, özellikle savaş yaralıları; Darüşşafaka - kimsesiz çocuklar ki, gene savaşlar sonrası ana-babasını kaybetmiş olan çocuklar için tesis edilmiştir.)

Sultan II.Abdülhamid her ne kadar talihsiz bir baba olarak iki kız çocuğunu ardarda kaybetmenin etkisinde kalarak, çocuklar için bir hastahane inşası düşüncesini benimsemiş olarak tanıtılsa da 1894 yılında günler süren zelzele felâketinin getirdiği yıkımlar ile 1897 Türk-Yunan savaşının sonuçları olan kimsesiz çocuklar, üstelik ailelerin ekonomik durumlarının bozulmuş olması bir çocuk hastahanesi olarak, Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi'nin inşasını fazlasıyla ihtiyaç haline getirmiştir.

Sultan II.Abdülhamit'in düşüncesini paylaştığı Kimyager Dr.İbrahim Bey, Berlin'de çalıştığı çocuk hastahanesi hakkında kendisini bilgilendirir. S.II.Abdülhamit böyle bir hastahanenin planlanıp, inşa edilebilmesi için, kendisini yerinde inceleme için görevlendirir.

Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi'nin inşası söz konusu olduğunda Osmanlı Devleti'nin imar ile ilgili durumunu, daha doğrusu imar konusundaki

kurumlaşmasının, inşaatın süreci içindeki görev ve uygulama yöntemini görmezden gelmek mümkün değildir. Daha Tanzimat'ın ilânından çok önce 4 Kasım 1831 tarihinde "Ebniye Hassa Müdürlüğü'nün" kurulmuş olması ve geçirdiği süreç sonunda 1866 yılından itibaren de çalışmaları salnamelerde yer alıyor olmasıyla ve Şehreminliği içinde Hendesehane'ye bağlı olarak Osmanlı devleti'nin sonuna kadar çalışmalarını sürdürmesi önemlidir. Saray için tesis edilen "*Ebniye-i Seniyye İdaresi*"nin 18 Eylül 1891 tarihli *Lâhiya*'da belirtilen görevleri, *hükümdarın iradesi ile yapılması istenen her türlü binaların inşaatı ile saray ve kasırların bakım ve onarımını gerçekleştirmek olarak*" belirlenmiştir.²

Sultan II.Abdülhamit'in saltanat yıllarına geldiğinde daha iki önemli değişikliğin yapılmış olduğu bilinmektedir ki, bunlardan biri maliye, diğeri ise mülkiyet konusundadır. Tanzimat'la devlet teşkilâtı medenî âlemin gidişine uymak için sarayla devlet maliyesinin ilişkisini düzenlemiş, Sultan Abdülmecit 1840 (1256) tarihli Ferman'la Hazine-i Şahane'nin tamamının eski gelirlerini Maliye Hazinesi'ne naklettirmiştir.³

1858'de çıkarılan Mülkiyet Yasası'na rağmen S.II.Abtülhamid'e kadar padişahların mülk edinme teşebbüsleri olmamıştı. S.II.Abdülhamit tahta çıktığında, bütün Emlâk-i Şahane'yi (padişah soyu mülkleri)⁴ kendi adına tapulanmış, idaresi için de Hazine-i Hassa yeniden teşkilâtlandırılarak emlak edinmesini sürdürmüştür.⁵ Bu durum son derece önemlidir. Emlâk-i Şahane'den başka, saltanat makamından ayrılmaz ve dokunulmaz durumları olan mallar arasında Balmumcu, Ayazağa, İzzet paşa, Silâhtarağa Çiflikat-ı Hümayun'u da bulunmaktadır.

Bu kurumlaşmalar çerçevesinde Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi kuruluşunun yer seçiminden başlayarak belgelerini ve yapılaşmasını değerlendirmek gerekmektedir.⁶

Çamlıca Basım Yayın'ın 2007 yılında hazırlayıp, yayınladığı "*Son Devir Osmanlı Hastahaneleri*" İstanbul 2008, s.48-69 arasında yer alan Hamidiye Etfal hastahanesi Külliyesi'ne ait fotoğraflar arasında önemli iki renkli resim (s.50-51, No.021 ile s.52-53, No. 022) ile iki vaziyet planı (s.62, No.031, s.63, No.032) ayrıca önem kazanmaktadır.

Sayfa 62'de yer alan arazi durumunu gösteren , aynı zamanda çap mahiye-

2 G.G.Cantay, *a.g.m.*, s.111 vd.

3 Vasfi Şenözen, *Osman Oğullarının Varlıkları ve II.Abdülhamit'in Emlâki*, İstanbul, 2013, s17 vd.

4 Emlâk-ı Şahane; Padişahların kendi soyları için edindiği mülkler olup, tarım toprakları dışındaki arsa ve binalardı.

5 Vasfi Şenözen, *a.g.e.*,s.20 vd.

6 Nuran Yıldırım, *Hastahane Tarihimizde Bir Kutup Yıldızı Hamidiye Etfal Hastahanesi*, (İstanbul Mayıs 2010); Aynı yazarın İstanbul Sağlık Tarihi (İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı İstanbul Üniversitesi Projesi No.55-10), İstanbul, 2010, s.205-208.

tinde işlenmiş 031 nolu belgede (R.1) çiftlik, tarla, arsa gibi parseller işlenmiştir. Bu parsel durumu belirlenirken verilen numaralarla sıralanan belgenin sağ alt tarafındaki yazılar, 1-28 numara sırasıyla parsellerle ilgili bilgiler yazılmıştır. Belge üzerinde yazı yönüne ters düşen yön işareti, solda şimal (kuzey), sağda Cenup (güney) tayin edilmiş, hemen altında ise arazinin genel durumunu belirten “Emlâk-i Hümayun’dan olup, Balmumcu Fahr-i Âlisi tarafından fesede ahre icbar ile idare olunan arazi” başlığı konmuştur. Bu başlık yazısı bize Emlâk-i Hümayun’dan olan bu arazinin doğru dürüst işletilmediğini, dolayısıyla yapılaşma için uygun bulunduğunu açıklar mahiyettedir. Çünkü Balmumcu Çiftlik-i Hümayun’u arazisi saltanat makamından ayrılmaz ve dokunulmaz durumu olan mallar arasında olup, satılması düşünülemeyeceği gibi, satılsa bile geliriyle gene Emlâk-i Hümayun için mal alınması zorunluydu. Böylece bu başlık yazısıyla Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi’nin inşa edildiği arazinin mülkî durumu belirtilmiştir.(R1a)

Belge üzerindeki önemli bir yazı ise, sol alt taraftaki mikyas (ölçek) 1/6000 olarak belirtilmiş ve altında iki satır halinde “Nişan-ı Hakanî Caddesi’nin tarafından ve Umumi-i Etfal Hastahanesi’nin mevkiinin ser imar Halim Bey halifesi, 17 R.ahir 317” ibaresi yer almıştır. Bu belgenin 1 Ağustos 1899 tarihinde mimar Halim bey nezdinde hazırlandığını açıklar.

Belgenin işlendiği yüzeyde yer alan parsellerden başka parseller arasındaki yolların bağlantısını belirten yazılar ise diğer Emlâk-i Hümayun arazilerine ait bilgilerdir. Bu araziler arasında coğrafi topografik durumu da öğrenmek mümkün olmaktadır. Dere yatakları bir ölçüde şevlerle belgede gösterilmiştir. Şişli Tramvay Caddesi’nden başlayan arazi batıdan doğuya doğru büyük parseller, paralel yollar olarak yer almakta olup, Hümayun Ahırları olarak belirtilmiş bulunmakta ve 1-28 sıra ile okunan yazılarda zir’a ölçüsüyle bilgilendirilmişlerdir. Hümayun Ahırları yanında Çiftlik-i Hümayun hududu noktalı çizgiler ve yazı ile işlenmiş bulunmaktadır.(R.1b)

Belirlenen Çiftlik-i Hümayun arazisi içinde coğrafi topografyanın batıdaki düzlüğünden başlayarak, iki dikdörtgen alan içinde Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi’nin planlandığı görülmektedir. Hastahane yapılarının plan bütününde konumlanması da işlenmiş, öndeki kareye yakın dikdörtgen içinde bahçe planı tersim edilmiştir. Dikdörtgen alanda merkez bina, iki yanda laboratuvar yapıları ve arkada karşılıklı üç sıra halinde işlevleri belirlenmiş yapılar ile çevre duvarları da işlenmiştir. 1 no ile hastahane doktor mahalli, 2 no ile inşa edilmekte bulunan ameliyathane, 3 no ile hastahane karakolhanesi, 4 no ile de misafirhane, 5 no ile hastahane arabalığı (6, 7 nolar vs.) adıyla yapı blokları ifade edilmiştir.(bkz.R.1a)

Son Devir Osmanlı Hastahaneleri , sayfa 68’de 037 sıra nolu belgenin de çizim paftası olduğu görülmektedir.(R.2a)

BOA, A. VRK 568/69 numara ile kayıtlı olan bu çizim-belgede üstte “Hami-

diye Etfal Hastahanesi Emraz-ı Verem Pavyonu” başlığı yanına parantez içinde “Sanatoryumu” ifadesi yazılmıştır. Üstteki ilk çizim “cenup ciheti cephesi” ni, alttaki “şimal ciheti cephesi”ni, onun altında ise sırasıyla A-B, C-D ve balkon mekânlarının kesitlerini göstermektedir.(R.2b) Bunların altında da yapının planı yer almıştır ki, plan üzerinde mekân tasarımı belirtilerek, doğu ve batı dar cephelerdeki giriş mekân bölümlenmesi gösterilmiş, karşılıklı üçer pencereleli koğuş mekânlarında 12’şer yatak işlenmiştir. Doğu ve batıdan giriş koridorunun açıldığı koğuşlar birer kapı ile de kuzey cephedeki çıkmayla, kare plan yorumuyla güney cephede ahşap revak-sundurma iki pencere ve kapıyla, kuzeyde ise iki pencere bir kapıyla cephelemiştir. Dokuz açıklıklı ahşap sundurma ile binanın cephe yüzeyleri tuğla doku olarak çizimlerde tanımlanmıştır. Bu çizimlerde bodrum katı yüzey bölümlenmeleri tuğla-derz (horasan) dokulu, üst örtüsü ise ahşap çift meylli çatı kuruluşuyla tanımlanmıştır. Altta 1/100 makyas (ölçek) ve Tamirhane-i Hümayun çalışanları tarafından 11Rebiülahir 1323 /31 Ağustos 1906 yılında tamamlandığı ve tamirhane nazırı *Ferik Fehmi* adı yazılı olup, mühürlenmiştir. Bu paftada önemli bir durum kesitlerde yükseklik ve açıklıkların ölçülerinin yazılmış olması kadar, planda da açıklık ve ölçüler verilerek planın sağında WC’lerin atık tesisatına ulaşan rogar kuyusu da tersim edilmiştir.(R.2c)

Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi ile ilgili diğer iki resim-belge ise biri üzerinde antetin yer aldığı 1897-8 tarihli hastahane külliyesinin kuşbakışı sulu boya vaziyet planı ki, üzerindeki bilgiler iki dilde Türkçe ve Fransızca yazılmıştır.⁷ (R.3a)

Sağ alt köşedeki antette “Hamidiye Etfal Hastahanesi’nin kuşbakışı manzara-i umumiyesi, 24 Mayıs 1315/5 Haziran 1899 da resm-i küşadı yapılmıştır, Mülkî Mühendishane profesörü mühendis Mahmud Şükrü Bey tarafından çizilmiştir” ibaresi iki dilde yer alır. Resmin sol alt köşesinde de “kuşbakışı” yazısı yazılmıştır.⁸(R.3b)

Bu resimde Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi *Son Devir Osmanlı Hastahaneleri* kitabındaki vaziyet planında külliyesinin iki parsel üzerindeki konumlamadan farklıdır.

Çap nitelikli vaziyet planında avlu, merkez binanın yer aldığı dikdörtgen konumlu arsa önünde, hemen aynı ölçülerle ikinci bir dikdörtgen arsa biçimlenişiyile yerleşmiş, kuşbakışı görünüşte avlu alanı enine dikdörtgen olarak eklenmiş ve güneyde avlu sınırı dışında inşa edildiği bildirilen cerrahane binası ile daha sonra inşa edilen provantoryum yapısı ile avlunun solundaki dört mustakil bulaşıcı

7 Bu resim *Hastahane Tarihimizde Bir Kutup Yıldızı Hamidiye Etfal Hastahanesi*, 2010, s.21’de tam sahife olarak verilmiştir.

8 Mahmud Şükrü, “Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisi’nin Planı”, *İstatistik*,1905.

hastalıklara ait binalar enine dikdörtgen avlu içinde gösterilmiştir. Bu avlu bahçe planlamasıyla da dikkat çekmektedir. Resimde 1323/1905 te inşa edilen provantoryumun gösterilmesi kadar, cerrahane binası ile paralel konumda gösterilmiş olması da önemlidir.⁹ (R.3c)

Diğer taraftan İstanbul **MSGSÜ Resim Heykel Müzesi**'nde bulunan iki suluboya resimden biri (s.52'de no.022) imzasız olarak yayınlanmıştır. Bu resmin ressamının **Ahmet Bedri Kulları** olduğu ve üzerinde imzanın bulunduğu bilgisi mevcuttur.¹⁰ (R.4)

Çizgisel üslupla yapılmış olan bu resimde ağaçların tek tek işlenmiş olan hastahane külliyesinin yer aldığı coğrafyada topografya özellikle belirtilmiş, yer yer çiftlik yerleşimleri pastel renklerle işlenmiştir. Bu resimdeki bina yerleşim farkları ise, gene enine dikdörtgen avlu düzenlemesi içindeki yapılarda görülür. Cerrahane yapısı ile provantoryum paralel eksenlerde fakat birbirinden farklı yerlerde konumlanmış, karakolhane hizasındaki fizik tedavi yapısı ise bakteriyoloji binası yanında yer almıştır. Gene yapılar topluluğunun dikdörtgen parseli önündeki avlu duvarı bulunmakta, ve alana avlu düzenlemesi getirilmiş, bir fiskiyeli havuz işlenmiştir.¹¹ (R.4a)

Bu vaziyet planı bütünlüğünde önemli fark ise avlu önündeki yol aşırı parselde kareye yakın alan içinde yer alan **Kadın Hastalıkları Hastahanesi**'nin katılmış olmasıdır. Kareye yakın avlu köşesindeki giriş mekânları, her iki ekseninde (doğu-batı; kuzey-güney) simetrik olarak tasarlanmış bir plana sahip olduğu anlaşılan yapının, doğu, batı dar cepheleri revaklı olup, bodrum (subasman) üzerinde yükselen tek katlı, kârgîr olup, üst örtüsü çift meyilli çatı kuruluşuna sahip olarak resimlenmiştir. Cephelerdeki pencereler dikdörtgen ve sepet kulpu kemerli alınlık pencereleriyle bütüleşmiştir. **Mimar Kemalettin Bey** tarafından planlanan bu Kadın Hastalıkları Hastahanesi'nin inşa sırasındaki baştabib İbrahim Paşa ile Dr.Süleyman Nuri projenin yönlendirilmesiyle inşa edilen binanın şantiye mimarı Şükrü bey olup, 1907 yılı başına yetiştirilmişti.¹² (R.4b, c, d, e)

Ressam **Ahmet Bedri Kulları** imzalı diğer resim ise Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi'nin ilk yapılaşmasını, merkez bina ve simetrik altı yapının perspektif bir kurguyla ve bahçe düzeni içinde doğudan batıya doğru bakışla çalışılmıştır. Bu resim çizgisel üslupta ve tonal renklendirmeyle yağlı boya olarak

9 *Son devir Osmanlı Hastahaneleri (Last Period Ottoman Hospitals)*,Çamlıca Basım yayın Fotoğraf ve Planlar,İstanbul, 2008.

10 Adnan Çoker, "Fotograftan Resim ve Darüşşafakalı ressamlar", *Yeni Boyut*, sayı 9, Ankara, s.4-12.

11 Merkez bina önündeki bu kaskatlı havuz Bahçivan Mehmet Ağa tarafından fiskiyeli olarak 1903'te inşa edilmiş, aynı tarihte hastahaneye Hamidiye Suyu getirilmiştir. (Bkz.not 7 a.g.e.)

12 Gönül Cantay, "İstanbul'da İlk Kadın Hastalıkları Hastahanesi", *Tıp Tarihi 2013'* hazırlanmakta olan bildiri.

çalışılmıştır. Ressam Sami Yetik, Ahmet Bedri'yi, Hoca Ali Rıza'nın beğenisini kazanan bir ressam olarak tanımlamaktadır. Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi bize 19.yüzyıl sonu 20. yüzyıl başlarında Darüşşafakalı bir ressamı da iki önemli resmiyle tanıtıyor.¹³

İstanbul Sigorta Harita paftaları üzerinde yapılan incelemeler Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi yapılarının buldukları coğrafyada yerleşimlerine bakıldığında, her bir işlevsel yapının şevler arasındaki, farklı kotlardaki düzlük alanların imkân verdiği aralarda yerin eğimine bağlı olarak inşa edilmiş olduğu görülür.(R.5) Binaların bu yerleşimleri ise yapı topluluğunun üstten okunması söz konusu olan her iki resimde de hissedilmektedir. Bu nedenle Ressam *Ahmed Bedri*'nin yaptığı her iki resimde de bu durum okunur, olmaktadır.Özellikle büyük vaziyet planı tasarımlı sulu boya resimde binaların farklı alanlarda belirlenen cephe hizaları topografyaya bağlı yapı yerleşimini açıklar.Bu özelliği ile Mimar Kemalettin'in planladığı Kadın Hastalıkları Hastahanesi yapımı için hazırlanmış bir resim olarak kabul edilebilir.¹⁴(6a, b, c, d))

Hamidiye Etfal Hastahane külliyesi'nin yapısal ilklerini belirlemek gerektiğinde;

- Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi'nin Osmanlı Türk Devleti'nin yapılaşma dönemleri içinde 19.yüzyılın sonlarında, çocuk *hastahane* külliyesi olarak bir ilk olduğu görülür ki, çocuk hastalıklarının çeşitliliğinde bir ihtisaslaşmayı da birlikte oluşturmuştur. (Göz, kulak-boğaz-burun, deri hastalıkları, cerrahi, fizik tedavi ve çeşitli bulaşıcı hastalıklar için ayrı yapılar ile provantoryum gibi, ayrıca teşhis için gerekli muayeneler paralelinde bakteriyoloji ve kimya laboratuvarlarının ayrı ayrı yapılar bütünlüğünde mekânsal çözümleri, önleyici ve tedavi için aşı serumlarının üretildiği işlevsel yapıların külliye bütünlüğünde uygun coğrafyada yer almış olması gibi).¹⁵

-Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi'nin ilk planlamasına bağlı yapılaşmasının kısa süre sonra yeni işlevsel yapıların katılımıyla çocuğun doğumundan başlayan

13 Bkz. not 9' da a.g.m.

14 İngeurtopograf Pervitiç, İstanbul *Kadastral Haritasındaki (Vol.1 =12 planş)*, Şişli, 1924-5, Ölçek 1/5000.ile, 1/1000 Ölçekli 3. ve 4. planşlar.

Sultan II.Abdülhamit Han'ın Hayır Eserleri, İstanbul, 2006Çamlıca Basım Yayın;, s.139'da «1311/1893-4 yılında Darüşşafaka müntehi sınıf talebesinden on bir efendiye ihsan edilen 11.000 kuruş ile gene müntehi sınıf şakirdanı tarafından takdim olunan resimlerin çarçube bahasıyla Hamidiye Cami-i Şerifi'ne gelen kırk iki nefer fakire ihsan buyrulan 6.750 kuruş masraf bilgisi önemli olmaktadır.

15 Bilindiği gibi yüzyılın ortalarında hastahane merkezli külliye kuruluşu olarak inşa edilmiş olan Bezm-i Alem Valde Sultan Vakıf Guraba Hastahanesi'nde çocuk sağlığı ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. Bkz.G.G.Cantay; not 1'de a.g.m.; Daha önceki sağlık yapılaşmaları için Bkz. G.Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Ankara, 1992.

bir süreçte ihtiyaç duyulan bir yapılar bütünü olması dışında **Mim.Kemalettin**'in planladığı kadın hastahaneleri hastahanesi ile özellikle kadınların jinekolojik rahatsızlıklarının gözönünde tutularak inşa edildiğinin ifadesi olmalıdır.

- Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi'nin tespit edilen yapısal özellikleri ise;

Hastahane Külliyesi bütünlüğündeki yapılar prefabrik olarak inşa edilmiş değildir. Bu yapılarda temeller taş, duvarlar taş+horasan veya tuğla+horasan harç, üst örtü ahşap kirişleme üstü çift meyilli çatı ve kiremit kaplı, alta ise ahşap tavan kaplı ve döşeme de ahşap volta döşeme olarak inşa edilmişlerdi. Çap mahiyetindeki belgede (R.1) görüldüğü gibi hastahane yapılarının inşa edildiği alanda büyük bir taş ocağı da işlenmiştir. Yapılarda kullanılan taşların kaynağı bu taş ocağı olmalıdır.(R.7 a, b, c, d)

- Hastahane yapılarının subasman - bodrum katlarının inşaatı zorunludur. Çünkü topografik eğimlerin düzeltilerek yapı mekânlarının yerden yükseltilmesi, oluşacak rutubeti önleyecektir. Bodrum kat cephelerindeki pencere açıklıkları bodrum mekânlarının havalandırılması içindir, koğuş mekânlarının havalandırılması ile ilgili değildir.

- Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi bütünlüğüne katılan son işlevsel yapı Mescit ve Saat Kulesi'dir. Esasen hastane külliyesinin ilk yapılaşmasında Merkez binanın üst katında Hereke halı ve kumaşlarıyla tefrişi yapılmış bir mescit mekânı bulunmaktaydı. Ancak zaman içinde hastahane bütünlüğüne katılan bu yapı çevre yapılaşma ve iskânıyla da ilgili olmalıdır.(R.8a, b)

Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi'nden günümüze kalan tek yapı bu son dini yapı olmaktadır.¹⁶

Sonuç;

19.Yüzyıl ortalarına gelindiğinde, özellikle 1839 Tanzimat Fermanı'nın uygulamaya konulmasından sonra Osmanlı kurumları bazı yayınlarda yazıldığı gibi, "yapısal değişim geçirirken beraberinde fiziksel değişime de uğramıştır" ifadesi gerçeği ifade etmemektedir.¹⁷ Çünkü yapısal değişim, değişim değil kurumlaşmanın kendisidir. Fiziksel değişim ise kurumlaşmanın kendi yapılarının inşaatı olan mühendislik eserleridir. Osmanlı klasik yönetimini tanımayan bazı yazarların "klasik dönemde, başkent İstanbul'da sadece belirli görev sahiplerinin daimi ofislerinin bulunduğunu" yazmış olmaları ise bu yazarların Osmanlı klasik Dönem

16 Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi'ne son katılan mescit ve saat kulesinin mimari üslubu hakkında Bkz.G.Cantay; not 11' a.g.bildirir.

17 Fatmagül Demirel, *Sultan II.Abdülhamit'in Mirası,İstanbul'da Kamu binaları*, İstanbul, İTO, 2011.

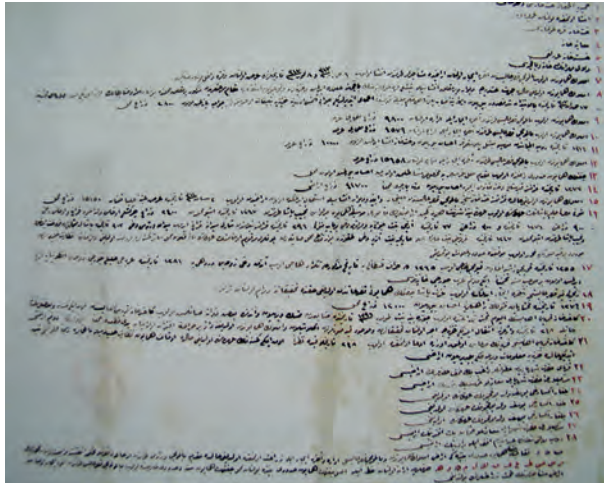
yapılaşmasını tanımadıkları kadar, Osmanlı merkez teşkilâtı gibi eyalet-sancak teşkilâtının varlığını da bilmedikleri, oysa Osmanlı Devleti'nin yönetiminin farklı devlet yapısına sahip olduğu, Tanzimat'la bu yapının değiştiği ve yeni yasa ve yönetmelikler, yeni kurumların ihtiyaçını ortaya çıkardığını, dolayısıyla da devlet organlarının çalışacağı yeni yapılaşmaya ihtiyaç doğmuş bulunuyordu.

23 Aralık 1876 Kanun-i Esasî (Anayasa) nin kabulüyle başlayan I.Meřrutiyet Dönemi devletin yönetiminde köklü değişimle, kamu yapıları ihtiyaçı içinde insan sağlığı ile ilgili yapılara şiddetle ihtiyaç doğurmuş, diğer taraftan bu dönemde İstanbul'da inşa edilen kamu yapıları o günkü İstanbul'un içinde bir kent-sel dönüşüm anlayışıyla da inşa edilmemiştir. Çünkü üretilen binalar mevcudun yenilenmesi veya dönüşümü değil, tamamen yeni ihtiyaçlar için o günün bilim ve teknolojik imkânları içinde yeni işlevsel üretimlerdir.

EK: XIX. Yüzyılda Kurumlaşma ve Hastahaneler II : Resimler

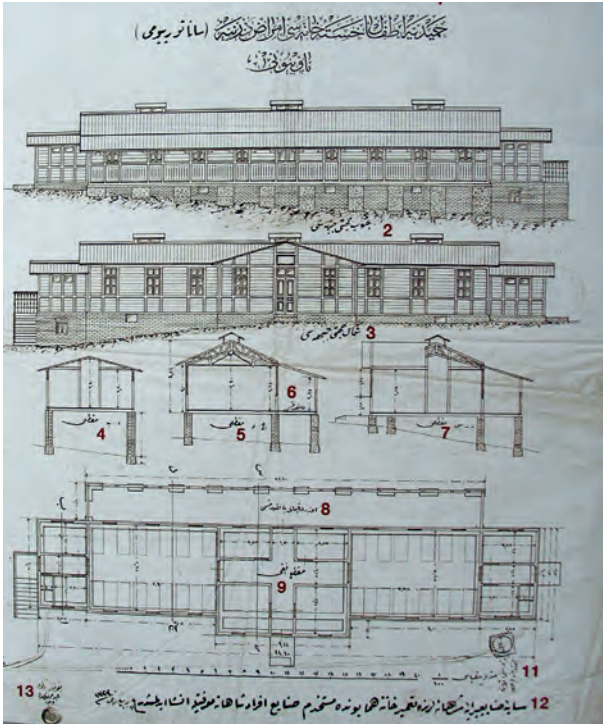
Resim 1: Hamidiye Etfal hatahane Külliyesi'nin arazi durumunu ve yapılarını gösteren çap mahiyetindeki belge (Son devir Osmanlı Hastaneleri. s.50-51, No 021)

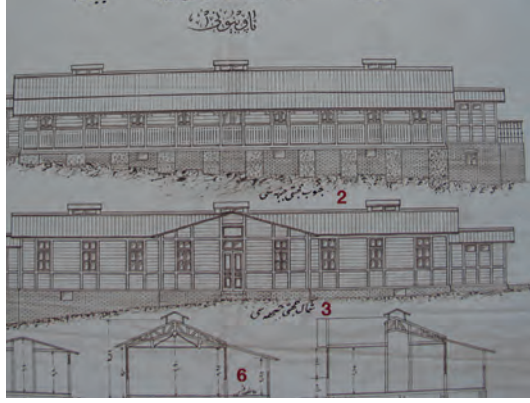
Resim 2: 021 nolu belgede mülki durumu belirten üst yazı.

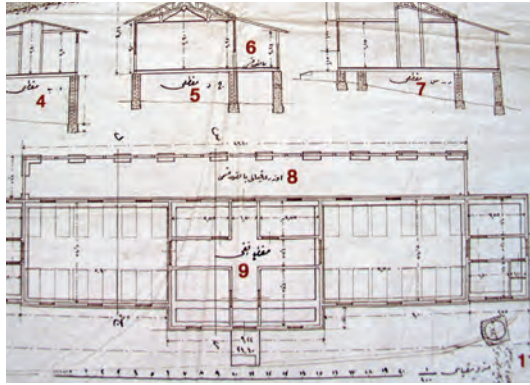
Resim 3: 021 nolu belgede parsellerin özelliklerini bildiren yazılar.

Resim 4: BOA. A. VRK 568/69 nolu çizim-belge. (Son devir Osm.Hast. s.68.No 037)

Resim 5: Çizim-belgede provantoryumun cephe ve kesitler.

Resim 6: Çizim-belgede provantoryunun planı ve künye.

Resim 7: Hamidiye Etfal hastahane Külliyesi'nin vaziyet planı. 1897-8 tarihli olup, sulu boyadır. (Hastahane Tarihimizde Bir Kutup Yıldızı Hamidiye Etfal Hastahanesi, s.21'nden)

Resim 8: Sulu boya vaziyet planından antet detayı.

Resim 9: Sulu boya vaziyet planından cerrahhane ile provantoryumun konumu.

Resim 10: Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi'nin kuşbakışı sulu boya vaziyet planı. (Son devir Osm. Hast. s.52, No 022) (Ressam Ahmet Bedri Kulları'nın İ.M.S.G.S.Ü. Resim Heykel Müzesi)

Resim 11: Vaziyet planında cerrahhane ile provantoryum ve fizik tedavi yapılarının konumu.

Resim 12: Vaziyet planında Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesinin ilk inşa edilen binaları

Resim 13: Hamidiye Etfal hastahane Külliyesi'nde merkez bina ile ilk inşa edilen laboratuvar ve muayenehane yapıları. (Albüm. 779-42/10)

Resim 14: Vaziyet planında daha sonra inşa edilen poliklinik binası.

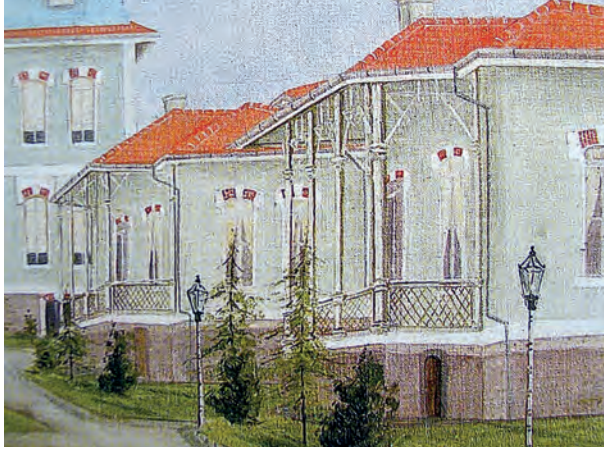
Resim 15: Sonradan inşa edilen poliklinik binasının fotoğrafı. (Son devir Osm. Hast. s.60)

Resim 16: 1924-5 yıllarında hazırlanan Pervitiç Harita paftasında Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi'nin yapıları. (G.G.Cantay Kütüphane ve Arş. FSMVÜ Merkez Küt.)

Resim 17: Ressam Ahmet bedri Kulları'nın yaptığı sulu boya vaziyet planı. (İ.MSGSÜ Resim Heykel Müzesi)

Resim 18: Vaziyet planında çocuk hastahaneleriyle ilgili binalar.

Resim 19: Vaziyet planında ressam Ahmet Bedri Kulları'nın imzası.

Resim 20: Sulu boya resimdeki batıdan-doğuya bakışla binalar ve buldukları bahçenin düzenlemesi.(Albüm.779-42/14)

Resim 21,22,23,24: Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi'nin ilk inşaatına ait binaların, inşa sürecinden görüntüler.(Albüm.779-67/38; 779-67/32; 779-67/25; 779-67/39)

Resim 25: Hamidiye Etfal Hastahane Külliyesi'ne en son katılan mescit ile minare-saat kulesi doğu cephesi. (Son devir Osm.Hast.,s.58)

Resim 26: Mescit ve minare-saat kulesi batı cephesi. (İÜ.İst.Tıp Fak. Tıp Tarihi, Prof.Dr.Bedi N.Şehsuvaroğlu Arş.Hamidiye Etfal Hast. dosyaları)

